

Párisi levél.

Páris, 1895. sept.

(Jean Aicard: *L'ibis bleu*, 1 vol. in 12. — *Le Diamant noir*, 1 vol. in 12. Paris, libraire Flammarion. — Az orthodoxok felelete a szabadelvűek indítványára.)

Szerkesztő úr!

A legnagyobb csendesség honol, levén még most is szünet, ama tudományos és irodalmi nagy műhelyben, melynek neve Páris. Az értelmi élet még nyugtot tart. A gondolat munkásai a természet kebelén gyűjtik az új erőt a folytatandó munkához. Felhasználom e csendet, melyet semmiféle összejövetelek, értekezletek, felolvasások zaja nem zavar, egy kis irodalmi beszélgetésre. És a mikor irodalomról szólok, ez nem a történelmi vagy a kritikai irodalom lesz most, hanem a regény-irodalom, a melynek olvasása némelykor, habár nem mindig, nyugalom a szellemre nézve. A kik regényt olvasnak, tudják, hogy melyek azok, melyeket az ember olvashat a nélkül, hogy csalódjék vagy csömört kapjon. A francia regényírók tényleg némelykor annyira megfosztva látszanak lenni az erkölcsi érzéktől, hogy mintha nem lenne más céljuk, csak hogy „az emberi állat”-nak hizelegjenek és okos dolog, hogy az ember ügyeljen még a leg-hiresebb, a lehangzatosabb nevű regényírókkal szemben is. E sokat dicsért írók közül nem sokan fogják korukat túlélni.

Sőt vannak, a kiknek hírük már is hanyatlásnak indult. Nem ez az eset ama kedves költőre, a kiről most szólni akarok.

Költőnek mondtam. És csakugyan Jean Aicard mindenek előtt és felett költő. A költészettel kezdette pályáját és azzal is alapította meg a közönség előtt hírnevét. Ismeretes különösen az a kedves könyve: „*La chanson de l'enfant*”, melyet a francia akadémia megjutalmazott, valamint „*Poèmes de Provence*”-a és az Akadémiától csakugyan kitüntetett „*Lamartine*”-ja. Csakis az utóbbi években fordult a regényhez és evvel is éppen oly sikert ért el, mint költeményeivel. És nem hiszem, hogy már mindent elért volna, mert aránylag még ifju ember, miután 1848-ban született. Még sokat várhatunk

tőle, sokat remélhetünk gazdag és termékeny képzelmetől. Provence-ban született, a hol rendszeren lakik s csak néhány hónapra jön Párisba, hol számos barátot számlál. Megosztja idejét „szülőföldje meghitt geniusa és a világi élet csábos ördöge közt.“

A mi regényeit nagyon becsessé teszi, az az írónak eszményi és erkölcsi felfogása. Erős ellenhatás Zola és követői egészségtelen naturalista regény-irodalma ellen. Az ő regényei erkölcsi igazságból és természetes költészetből vannak alkotva. Gondolatomat nem fejezhetném ki jobban, mintha idézem egy komoly és finom bíráló észrevételeit: „A regényben Jean Aicard egy eszményt ragadott meg, melyet lelkiismerettel és hittel követ. Megsebezve veleszületett nemesszivűségében a naturalizmus durva részletei által, megbántva érezve a latinok és görögök fiainak egészséges érzékét és jóízletét a symbolista-psychologusok által, s az ő Provence-ának tiszta napjához hiven, sem a piszkot, sem a ködöt nem szeretve: tette fel magának a kérdést, ha nem lehetne-e valamely egyenes és egyszerű utat találni a két szélsőség között és bátran hozzá kezdett ama regények sorozatának megírásához, melyekben az emberi életet a nyomor és nagyság minden vigasztalan ellentéteivel meg lehet ismerni. Mert az ember végre is mindig ama sajátos, érthetetlen lény marad, minek Pascal jellemezte: „a föld gyöngé férgé és a teremtés királya.“ Ennél jobban alig lehetne jellemezni ez író gondolkodását és azt a célt, melyet regényeiben maga elé tűzött. Maga is megmondja az „Ibis bleu“-ben, hogy mi az ő irodalmi felfogása: „Én az őszinte lelkek számára írok. Hűség, őszinteség, szabadság, ez minden; azaz hogy ez a valóság és eszmény, a rossznak megvallása és a jónak vágya! És ez az érzett idealizmus, melyet semmi sem győzhet le, az ember idealizmusa, mely kénytelen ugyan a földön nehéz lábakkal járni, de mely tekintetét magasra irányítja...“

Az ilyen írónál tehát biztos, hogy az emberi természet iránt, még ha elesett is, mindig tiszteletet találunk és vágyat arra nézve, hogy megtalálja abban, a mi jó még van, hogy azt felsegélje és felemelje. És tényleg bármelyik regényét vesszük kezünkbe Jean Aicardnak, bármelyik lapján olvassuk, azonnal észrevehetjük, hogy egy moralistával van dolgunk. Előtte a szépirodalom kérdése nem válik külön az erkölcsi kérdéstől.

Az irodalomról való ilyen emelkedett és helyes nézet mellett, e regényíró az emberi életet úgy fogja fel, hogy abban semmi sem áll elszigetelten, hanem minden a solidaritás titokzatos és félelmetes törvénye alatt áll, mely okozza, hogy mi a mások életéből éljünk és

mások a miénkből. Valaki mondotta: „senki sem vétkezik magára és magának; senki sem bűnbánkódik és emelkedik fel a nélkül, hogy fölemelkedése ne emelje örömben és erkölcsi erőben azokat a lelkeket, a melyek hozzá tartoznak“. Ez ennek a regényírónak is a gondolata és ez az igazság, melyet oly élővé tesz regényeiben. A szív által felfogta belső és kölcsönös függését az emberi sorsoknak, melyek egy napon a földön teljesen társulni fognak. Azt következteti, hogy az egoizmus vétkes és ostoba dolog és hogy a hajthatatlan és szeretet nélküli igazság a legnagyobb igazságtalanság. És a legmagasabb pontokat elért gondolat nem keresztényi-é? Én ugy látom, hogy az: a Krisztus könyörületességének evangéliumi lehellete, mely a költő felett átment. Már ezelőtt három évvel egy regényében megkezdte a társadalmi és erkölcsi problémák tárgyalását és nagy finomsággal és az emberiség iránti mély részvétellel tárgyalta. E kötet, melynek czime: „A szeretet útja“, nagy erkölcsi jelentőségű. Sabatier, a párisi theol. facultás tanára azt mondotta e regényről: „jó könyv, melyet munkás kéz alkotott.“ Szép lapok vannak benne és erős rokonszenv a nép iránt és a nevelés, a család és a kötelesség fogalma — egészen protestans. Az író lelkiismerete és szive megtaláltatták vele ezt az eszményt, mely annyira különbözik a catholicismusétól, melyben neveltetett. A lelkiismeret elé állított kérdés e munkában az a nagyszerű, nemes és tiszta szeretet, mely küzd a rossz ellen s mely legyőzi önmagát, hogy hasson a mi szívünkre s a társadalom erkölcsére. Mi erkölcsileg meghalunk, mert nem ismertük meg a szeretetet. „Azok menekülnek meg az általános hajótörésből, a kik meg tudták találni a lélek emez elsődleges törvényét. Egyedül a szeretet szülheti a hitet és szüli szükségképpen.“ Nem elemzem tovább e kötetet, mely kemény igazságokat mond, de hittel és reménnyel teljes igazságokat. A kik olvassák, mély benyomást hagy lelkiismeretükben.

A „Kék Ibis“ (L'Ibis bleu) a múlt év végén jelent meg. Ez folytatása a különböző körülmények közt tett ugyanazon erkölcsi tanulmányoknak. A lelkiismeretnek pillanatnyi megkeményedése, a bűnbetés és az őszinte bánat által való felemelkedés. De itt az eszme mélyen el van rejtve, a tárgy mélyen keresendő. De bárki olvassa e regényt, üdvös hatást gyakorol rá. Foglalkoztatja gondolkozását, s figyelmét nem lankasztja, mert eleilől végig érdekes. Ez a legjobb regénye.

Van e regényben két történet, mely egymás mellett folytatódik, a nélkül, hogy az egész egységét zavarná. A szerző azt akarta meg-

mutatni, hogy a szenvedélyek a társadalmi élet különböző fokain ugyanazok. Fent mint alant, a földmivesnél mint a polgárnál ugyanazok a hibák ugyanazon veszedelmekre vezetnek; a bűnhődés is ugyanaz; az erkölcsi törvény szentesítése egy. Tehát az erkölcsi törvényben van egység és kell lenni az erkölcsi életben is. Az „Ibis bleu“ egy hajónak a neve, melyen a regény színhelyén kirándulás tétetik.

Marcant urnak, a belügyministerium egyik magasabb hivatalnokának a felesége beteg. Az orvosok azt ajánlják, hogy egészsége helyreállítására vigye délre hét éves kis fiával együtt. S a Középtenger partjára St. Raphaël-be viszi, a hol berendezi, egy gazdasszonyt szerevezve, a kit Saulnier asszonynak hívnak. A kikötőben egy nagy-szerű magánhajó, az „Ibis bleu“ horgonyoz, mely egy ifju gazdag ember tulajdona, ki a maga kedvére utazik a Középtenger szép partjain. Azalatt a néhány nap alatt, melyet Marcant ur nejével és gyermekével tölt, mielőtt Párisba visszatérne, megismerkednek a yacht tulajdonosával, Pierre Dauphinnel. Ime a dráma természetes kezdete, mely érdekesen foly tovább a végkifejlésig. Marcant ur Párisba megy, azt az ígéretet tevén, hogy mihelyt szabadságot nyer, visszatér St.-Raphaël-be. És hosszú szabadságidőt nyervén, tényleg vissza is megy, hogy azt nejével és gyermekével töltsse ama kedves partokon, „az azur kék ég“ alatt. És minthogy meglepetést akart csinálni, megérkezik a nélkül, hogy jöveteléről nejét értesítette volna. És ekkor játszódik le a legdramatikusabb jelenet, a milyent csak képzelni lehet. Az ifju anya, egy tévedt pillanatban gyermekét, kit imádásig szeret, elhagyta és az „Ibis bleu“ fedélzetére ment sétálni, hol éjszaka is ott marad. A gazdasszony, miután a gyermek elaludt, elhagyta a házat, hogy találkozóra menjen. Az atya éjjel megérkezik; hallja gyermeke kiáltásait, ki a félelem miatt szivszaggató hangon kiáltja: „mama!“ A gyermek fenn, az atya lent a terrazon, mivel a kapu zárva volt. A gyermek atyja hangjára elcsendesül. Azután elbeszéli atyjának, hogy anyja a yachtra ment, megigérve, hogy estvére visszatér és hogy nem ment vissza. S így éppen gyermekének hangja, melytől szívét megszaggatva érzi a helyrehozhatlan szerencsétlenség bizonyossága által. E jelenetben van valami nagyszerű, mint a régi kor fatalismusában. És minő szivmardosásokkal fizeti meg az anya eltévedését! Gyermeke iránti szeretete megmenti és önmagának visszaadja, de minő erkölcsi szenvedéseket kell átélnie. Ez az erkölcsi törvénynek szentesítése, a melyet büntetlenül senki sem sérthet meg; ez azon kifejezés szerint, melyet a saját vétkének terhétől lenyomott anya használ: „az igazságosság talán, büntetés pedig bizonyára.“

E dráma mellett egy másik játszódik le, melynek ugyanaz a jelentése van, mely a társadalom egy más osztályában, a parasztoknál történik. Ez éppen a gazdasszonnyal történik, a kit említettem s a ki Marcantnak gyermekét elhiagyta, hogy találkozára menjen. A hitvestársi kötelességekben hűtelen Saulnier asszonynak van egy leánya, a kinek valódi atyját Cauvinnek hívják, ki egy megbízható munkás ember, a ki az ő gyermekét egész atyai szívével szereti és csak neki él. Egy szép napon a leány, a ki éppen férjhez készül, követeli, hogy anyjának szeretője azonnal eltávozzék. A tiszta, becsületes leány az ő őszinteségében, nem gondol a multtal, nem tudja, hogy minő csapást mér a Cauvin szívére. Ez lesújtva meghajlik a törvény kényszerűsége előtt s magát számüzi, hogy gyermeke szerencsését biztosítsa. Az áldozat keserves, de a büntetés megérdemlett. S így tehát fent, mint alant, ugyanazok a szenvedélyek ugyanazok a könnyelműségek, de egyszersmind ugyanazok a fájdalmak, az erkölcsi büntetések, az esések és fölemelkedések.

S miután a történetet jeleztem, hadd mondjam el azt is, hogy írja le az író a környezetet. Senki szebben nem írta le Provence szép egét, mint e provence-i. Mily elragadó festmény, melylyel St.-Raphaël az utazó szeme elé állítja! És mily élénkséggel és igazsággal rajzolja a csábos, virágillattal teljes természetet! De talán elég ennyi az „Ibis bleu“-ról. Hadd szóljak legutóbbi munkájáról is, a „Diamant noir“-ról.

A „Diamant noir“ egy ifju leánynak a története, a ki magára van hagyatva anyja halála következtében. Ez finom és mély tanulmány egy fiatal leány jelleméről. Az anya halott, az atya felfedezi a leveleket, melyek azt mutatják, hogy ez a gyermek, kit annyira szeret, nem az övé. Ekkor azon van, hogy száműzze szívéből az atyai szeretetet, hogy a gyermeket büntesse az anya vétkeért. A gyermek, a ki nyolcz éves, teljességgel nem érti, hogy miért változott meg atya irányában. Nem ért semmit, csak azt, hogy atya iránta igazságtalan. S a maga részéről lázong, ravasz, fékezhetetlen és hazug lesz. Lépésről-lépésre követjük e gyermeknél a szívnek ez elhajlását, a léleknek az igazságtalan sors terhe alatt való erkölcsi visszafejlését. Az ember megindulva áll e gyermek előtt, ki a végzetesség ellen küzd, mely őt minden oldalról környezi. Ugy látszik, nincs már segítsége, csak egy jó kutya, melynek Jupiter a neve. Megragadó lapokat ír arról a barátságról, a mely e két lény között van. A gyermek a legkedvezőtlenebb körülmények közt nő erkölcsi fejlődésére nézve. Felnővén, helyzete javulni látszik és a szerencse neki

azonnal kínálkozik. Beleszeret egy diplomatába, a ki érzelmeit viszonozza és számára új élet kezdődik. Pótolni igyekszik nevelését férje mellett, a kit teljes lelkéből szeret. Oh! de ez csak futó fény! A hosszas szokás által rosszá lett természet ismét felülkerekedik. A rossz elvek sokkal mélyebben gyökereznek lényében, semhogy kiirthassa. Szeretné azt tenni, de nem tudja. Végre, hogy kikerülje a kísértést és hogy férjéhez méltó maradjon, magát megöli. Ez röviden a Jean Aicard legutóbbi regényének tartalma. Kihagytam belőle sok mellék dolgot, például, mikor az ifju leány apja, egy kissé későn, felfedezi, hogy azok a levelek nem az ő nejeére és leányára vonatkoznak. Akkor jobb akar lenni gyermekéhez, de a roszt már megvan téve és helyrehozhatatlan. Ez epizod nekem úgy tetszik, kivül esik a munkán, a melyhez más tekintetből is szó fér.

Mert minő erkölcsi eszme vezethette az író e regénye megírásában, mikor mindig erkölcsi czélt tart szem előtt. Szándéka itt nem látszik tisztának. Avagy a mint némelyek gondolják s maga az író is engedi gondolatni, az volna ez, hogy az ifju nő győzedelmeskedik rossz szenvedélyein, miután inkább megöli magát, semhogy méltatlan legyen férjéhez? De az öngyilkosság sohasem ment győzelem számba. Az öngyilkosság épp az ellenkezője minden, a kísértést ellen való harcznak. Ez a küzdelem elől való menekvés, ez gyöngegeség, vagy a megháborodás ténye. Vagy pedig azoknak van igazok, a kik azt hiszik, hogy az író más erkölcsi leczkét akart adni. Azt, hogy a szívnek első hemocskolása kitörülhetetlen. Hogy a szenvedélyek, a melyeket fejlődni engedtek, végre oly zsarnokiak lesznek, hogy az akarat nem bír rajtuk uralkodni.

Eme különböző magyarázatai a szerző gondolatának csak azt mutatják, hogy szerző nem elég biztosan kezelte tárgyát. Különbömben a munka érdekes, s első része megható és tovább is leköti az olvasó szívét és figyelmét. A könyv semmi esetre sem közönséges.

De nem mondanám el teljesen gondolatomat, ha azt is nem adnám hozzá, hogy előttem a „Diamant noir“ nem oly értékes, mint mint az író előbbi művei s főleg mint az „Ibis bleu.“ A kik az utóbbit olvasták, szivesen olvassák újra is, mert gyönyört. élvezetet nyujt és mert van benne min gondolkozni.

— A felhívás, melyet a liberalisok intéztek Nimesben tartott gyűlésünkből az orthodoxokhoz az iránt, hogy a kibékülésre tartsnak közös összejövetelt, meglehetősen viszhangot keltett az egyházakban. Mindazonáltal nem egyformán fogadták. A szélső orthodoxok inkább hidegen, a mérsékeltek és a kibékülés hívei örömmel. Az „uj iskola“

hívei, a kik nagyobb részint fiatal papok, ohajtanák a kibékülést. A szélső orthodoxok azt mondják, hogy a „hivatalos zsinat“ bizottságához intézzenek iratot a szabadelvűek, mire a mérsékelt orthodoxok azt felelték: Nem, a szabadelvűeknek nem a zsinati bizottsághoz kell fordulni, mert a hivatalos zsinatiak csak egy részét teszik az egyháznak és nem az egész egyházat. A szabadelvűeknek az egész egyházhoz kell fordulniok, ha akarja-e az a kibékülést.

A szélső orthodoxok azonban hajthatatlanok akarnak maradni és nem engednek. Akárhogyan, a szabadelvűek megtették kötelességüket. S az 1896-ban tartandó zsinatig még másképp fordulhat a dolog.

CHARRUAUD D.

Gyöngymondatok.

(Ujkori írótól.)

E m b e r.

A test és lélek összeházasodnak az ember születésével, s a házassági költségeket az ember a sírig fizeti. *Saphir*.

Az ember egy állam; okossága királyné, értelme miniszter, képelete gyönyörmester, emlékezete kincstárnok, a lélekerők azon nemesség, mely a királyné udvarát alakítja, az érzékek a szorgalmas polgárrend, a szenvedélyek a nép és katonaság. S ha ezen utolsók fölényre jutnak, megvesztegetik az értelmet, szolgává teszik a nemességet s lenyaktilozzák a királyné okosságát. *Saphir*.

Az emberek a föld gondolatai. *Börne*.

Isten az embernek csak a felső részét teremtette, a többit az ördög. *Paterniani*.

Az embereket, mint a pilléket, 3 osztályba lehet sorozni: nappaliba, szürkületibe, éjjelibe. *Saphir*.

Mi az ember? ifju korában kérdőjel a jövőhöz, érett korában a jelen zárjele, öregségében felkiáltójel a mulandósághoz. *Saphir*.

Az ember hasonlít a léggömbhöz, melynek igazgatása még nincs feltalálva. *Saphir*.

Két erő térítgeti az embert, most délre, majd északra: a természet értelmet adott neki gondolkodni, s szívet jót tenni. S két ily gyenge erőnek alárendelten, gyakran mint megnehezül a cél! az értelem keveset — és a szív? mennyit sejt, kíván, hiszen! Véltve, hogy ép az igazság után fut, gyakran felleget űz, — s azon hitben, hogy az erény karjai közt van, a bűn ölében fekszik. *Blumauer*.

Ugy bánunk el az emberekkel, mint a vett levelekkel: buzgón elolvassuk, de ismételve nem olvassuk. *Voltaire*.

Nem kell az embert sem úgy rajzolni, mint angyalt, sem mint ördögöt; ő ezek közül egyik sem, — hanem a vonalakat a természetből kell meríteni. *2-ik Frídrík*.

Az ember egy igen gonosz faj, kivel szemben mindott visszanyomó elvekre van szükség, hol természetes gonoszsága felforgatná a határát becsületnek s jólétnek. *2-ik Frídrík*.

Haladásra erőlködve, az út melletti csipkebokrokon mindenki ott hagy valamit: a juh nyájak gyapjait, az emberek erényeiket. *Hugó Viktor*.